

V. GILBERT EDIT

A gyászmunka utolsó kilenc hónapja

TERÉZIA MORA: KÖTÉLEN

Mora nálunk 2022-ben *Kötélen* (Auf dem Seil) címmel, Fodor Zsuzsa fordításában a Jelenkornál megjelent műve annak a trilógiának a zárása, aminek korábbi darabjait Nádori Lídia közvetítésében az elmúlt években már megismerhette és követhette a magyar olvasóközönség.

A közös keretben zajló cselekményen alapuló regényfolyam érzelmi terét és írástechnikai vállalását tekintve is kiemelkedő teljesítmény. A művek külön is megállnak, ám intratextuális jelzéseik, mint minden jól sikerült, laza szerialitással összekapcsolt egységé, felkeltik az érdeklődést szoros beágyazódásuk: az előzmény és következmény iránt. Erős húzása van a vezérfonalnak: egy német informatikus együttélése magyar bevándorló feleségével, akinek halála után egykori nyomain és hamvaival a férj elindul megérteni őt. Autóval bejárja fél Európát – majd lassan visszafordul. Nemcsak önálló és koherens magában mindegyik rész, hanem Mora különálló életvilágokat, egyedi társadalomrajzot is prezentál bennük a férfi élethelyzetének más-más oldaláról. Amikor kitelik egy szakasz a kiégésben és a gyászban, következik be a cselekményben is váltás egy az addigitól teljesen elütő állapot ábrázolására. Ezt a ritmust a veszteség lehetséges feldolgozásának fejlődési görbéje, a háritás-tagadás-stagnálás-integrálás szakaszai, kronotopozsai képezik, melyeket az emberi természetben megnyilvánuló erők hoznak mozgásba.

Jelentős eredménye a trilógiának az a narratopoétikai megalkotottság, amely a nyelvváltások-

**Jelenkor Kiadó
Budapest, 2022
340 oldal, 4499 Ft**

mérleg

ban is – kötetenként más módon – manifesztálódik. *A szörnyeteg* párhuzamosan, sztereóban zajló narrációja az oldalak középvonala alatt húzódó naplófordítással lép működésbe akkor, amikor a férfi éppen előveszi utazása magányos idejében a dokumentumot, és laptopjáról megnyitva olvassa azt. A fiktív világban magyarul író és Darius megbízására, hogy ő is érthesse, Flora halála után németre fordított szöveget a magyar kiadásban magyarul, nyelvünkre áttéve követjük. A *Kötelen* már nem ezt a nyelvjátékot műveli. Része továbbra is a kompozíciónak a multi- és transzkulturális helyzetekből, a globalizációból adódó több nyelven beszélés, ami többnyire utalással, ritkábban textuálisan is manifesztálódik néhány olasz mondat után, így: „(Vajon tud annyira olaszul, hogy megértse? Csak mosolygott, mint mindig.)” (74) A Rolf udvarában lakó kutyás lengyel nő – tolmács, aki értelmezi is, mint mondja, a hivatali zsargont munkája során, amikor a hatóság és az emberek közt közvetít: „(Kopp nem értette a ‘Szisszeli’-t, de aztán időben kapcsolt)” (313).

A főhős párbeszéde feleségével viszont belsővé, nyelven túlivá válik számára, Flora immár az ő szubjektumának részeként (zárójelben vagy jelöletlenül), belső monológjaiban szólal meg Darius tudatából: „[...] A fogyókúra olyan közönséges téma. Ezt a kifejezést a feleségemtől vettem át. Itt vagy, feltehetőleg, örökre, ilyen dolgokban. Ez nem rossz. Ez jó.” (273); „Időmilliomos vagyok. ... Oliver Nort kis spéttel nevette el magát. Ezt a szót előbb meg kell értenie. Én a feleségemtől tanultam.” (173) [„Oliver Nort lachte mit etwas Verzögerung. Man muss dieses Wort erst verstehen. Ich habe es von meiner Frau gelernt.” (181)].

Belső monológjaiban nem csak ő és Flora kommunikál, amikor az elveszített és megőrzött társ hangja átlényegül Darius saját magával folytatott diskurzusába. Azt sem tudni, Darius Flora reakcióját hallja valamire, valakire vagy a sajátját fejezi ki. Többről van szó. E jelöletlen beszédaktusokban mások is részt vesznek, és ezeknek a dialogikus tudatfolyamoknak az ereze nem különíthető el tisztán, és nem mindig köthető személyekhez. A központi karakter lejátszsa magában vitáját a többi szereplővel szintúgy: belső beszédben mondja tovább a hangos dialógusokat, de nem lehetünk biztosak abban, mi tartozik az egyik és mi a másik regiszterhez. Gyakran csak egy elképzelt, néma tartományban kreál másokkal párbeszédet, aminek nincs hangzó vetülete; múltidézés vagy előrefutás az imagináriusba: „Csoda, hogy még élek, Lore. Simán lehetnék a legendás bácsikád, aki fiatal korában részegen lezuhant egy ház tetejéről” (150). A néhai Flora kitüntetett helyét (Flora és Lore nevének van is közös fonetikus metszete) átveszi a jelen valóságának aktív társa, az új életet hordozó Lore, aki meglehetősen elesett, és életben kell tartani. Közös burokba kerülve az események folytán kénytelen vele azonosulni, nem tudni például, a kaptatón melyikük szenved jobban: „Amikor egy kettesfokozatú, enyhe szél megizaszt. Hogy képzeli ezt az Anyatermészet?” (329).

A mi nyelvünk rugalmasan kezeli az időket: ezt a könnyedséget „másik anyanyelvéből” Mora beleviszi németül író: német írói stílusába. A magyar kevesebb esetben jelöli ráismerhetően a megszólalót is, például mert nemekkel nem rendelkezik, s hosszasan lehet azok megnevezése nélkül beszélni. Így nálunk a forrásnyelvinél is homályosabb lesz a személy beazonosíthatósága, kétséges és többesélyes a gondolat, a ríposzt, a kétely, a reflexió, a szarkasztikus reakció, az emlékbetörés eredetének lokalizálhatósága. A kevert szólamú világ Darius tudatába összpontosul. A dolgok értelmezési folyamata, a megértés pluralitása benne zajlik – hol jobban, hol kevésbé köthetően a cselekmény akcióitához. A narráció ráadásul változtatja az egyes szám első és harmadik személyűséget. Egyetlen megnyilatkozásban is hol kívülről, hol belülről szólal meg a főszereplő, mintegy külsőként, idegenül szemlélve magát.

Mindez a férfi bizonytalanságának manifesztációja, aki negyedik éve vesztette el feleségét, s traumatizáltságának foka, kilábalásának mértéke nem teszi még lehetővé, hogy nyíltan, ennél közvetlenebbül és egyértelműbben lépjen dialógusba a világgal. Titkolózik, szégyenkezik, megfeszülve emlékezik, éppen szedi össze szétesett valóját; próbál alkalmazkodni a külvilághoz, amely egy ponton nyílegyenesen tör be rejtekhelyére és ragadja üstökön. A *Kötélen* története ugyanis a második kötet végétől, Darius hosszú utazásának egy pontjáról, Dél-Európából indul, ahol átmenetileg megállapodik. Hátahagyva, elhagyva eddigi identitásait Szicíliában lesz turisztikai munkatárs, pizzasütő, házi alkalmazott, egyre kevésbé funkcionáló szerető. Ennek a rejtőző életmódnak, elnyújtott utazásnak köszönhetően kezdheti meg integrációját a külvilágba a gyász nagyon különböző fázisai után. A megdermedésnek és otthonába gubózásnak tévé- és pizzafüggőségben töltött évét követte a helyváltogatás, utazás ideje, majd a szicíliai tartózkodásé, amely a megtapasztalás és valamelyes megállapodás kísérlete. A latin világ lazaságának, spontaneitásának néha kínzó napsütésében úgy-ahogy élhető állapotra tesz szert így iratok hiányában, formális viszonyok, hivatalos kötelek nélkül is.

Ezt a könnyed: kölcsönlakásokban, alkalmi ismeretségeknek köszönhetően működtetett és alkalmi, féllegális munkákat akár utcáról vagy a természetes életforgatagból betérve biztosító, különösebb elköteleződést és felelősségvállalást nem igénylő létformát dűlja fel a fiatal lány érkezése. Ő az unokahúg, akiért feltétlen felelősséget vállal és érez. Az eltűnés, családjáról leválás időszakában sem semmisülnek meg tehát a vérségi kapcsok. A rokon kötelek működik, jobban, mint a szintén felbukkanó saját húgával, Lore anyjával. Lore ugyanis kitartóan nála marad, nem tűnik fel és el, mint a turisták. Húga, Marlene csak véletlenszerű turista-üzemmódban lépett vele kapcsolatba: miután észreveszik egymást az Etna tövében, érintkezésbe lépnek, el is érzékenyülnek, de a nő továbbáll, és a nem sokkal későbbi, mégoly elkötelezett és empátiás elektronikus bejelentkezése: „*Megértem, ha nem akarsz kap-*

csolatot tartani a családdal...” (122) kívül esik Darius zónahatárain. Az íróilag precíz tudatossággal felépített világ berendezései közé a Szicíliában már alig használt laptop s a kártyás telefon tartoznak: e-maileket és más elektronikus üzeneteket nem néz. Unokahúga viszont stabilan, fizikailag tapad meg Darius világában. A lány is kilép a társadalomból, lemegy a térképről, kivettnek érzi magát szülei s részben barátai által. A férfi segítségére bázíroz, amit az nem utasít vissza, s ez lesz az ő, Darius megmenekülésének, a polgári világba, eredeti környezetébe való visszatérésének a mozgatója is. Kénytelen kényszerűen együtt haladni a még kiskorú és várandós lánnyal annak girbe-gurba, talányos, elhallgatásokkal és hazugságokkal, valamint permanens hányással kísért pályáján egész Németországig, ahol pártfoglaltja állítólag barátaival fog találkozni, akikkel egy lakóközösséget terveznek alkotni.

Darius tudatkivetüléseiben nyomon követhető kiszakadása féllegális, átmeneti létezéséből, ami több szinten elkerülhetetlenné válik a cselekmény felszíni, történet vezérelte kauzalitásában. Határhelyzetben volt már állandó lakhely híján, szívességi viszonyokban és betegítő lakáskörülmények közt az egészségtelen, poros, dohos raktárlakásokban. Depresszív lefojtottsága akadályozta abban, hogy kitörjön, és felgöngyöltse, mi maradt javaiból lokális környezetéből való kilépte után, van-e hova visszatérnie, miként is köthetné újra a szálakat. Lore érkezése sürgető konkrétum, motiváló hajtóerő. Mint-hogy a lány annak saját vélekedése szerint (és némi külső narratív tesztelés alapján) szüleinek terhére van, ezért barátaival fog élni, s mint mondja, együtt nevelik és tartják el majd egyikük ösztöndíjából a babát. Addig viszont Dariusnál húzná meg magát, ami meg is valósul. Előbb-utóbb aztán Darius, a nagybácsi repülőre száll unokahúgával, hogy átadja őt Lenáéknak. Ez a szál hónapokig húzódik, amíg ők ketten különféle berlini lakásokban tartózkodnak, hogy bebizonyosodjon: várva várt kortársai mégsem térnek külföldről haza terhes barátnőjükhöz. Időközben előkerül viszont a harmadik főszereplő, Metin-Matteó, Kopp fiatal, Szicíliában megismert sütődei munkatársa, akivel Lore még ott szoros közelségbe került, s aki az ő mástól, korábban fogant gyermekét is vállalja. Utánuk jön Berlinbe–Potsdamba, ám státusza: illegális munkavállalói mivolta is bonyolítja, nehezíti Lore megállapodását, helyzetének rendeződését. Néhány hét után eltűnik, ugyanis kitoloncolják, vissza Algériába – Lore magára, azaz újfent Koppra marad, akivel tovább élík a saját hazájukban illegálisan vagy féllegálisan tartózkodók – avagy egyszerűen csak az alsó rétegek, a valami okból utcára kerülő belső menekültek életvitelét a törvényesség határán táncolva. A regény multikulturalitásába tehát beletartozik a saját, a német társadalmon belüli rétegzettség ábrázolása, az ő megosztottságuk, heterogenitásuk, vagyoni, származási különbségeik feltárása ugyancsak. A német társadalmon belüli feszültségek, a hierarchia, a kelet-nyugati eredettörténet és a generációs ellentétek belső különbségeinek ér-

zékeltetése nyelvileg szintén artikulálódik olyan jelölőkkel, amelyek a hangzást, a metakommunikációt is bevonják a tipográfia lehetőségeinek alapos kihasználásával, ami a fordítót is megdolgoztatja. Ezt a szférát szintén lefedi tehát a Koppban végbemenő folyamat a másik megértésére, a kapcsolódás mikéntjének eltalálására. A nyelvek és kultúrák közti átmenet a szubjektum és a világ bármely megnyilvánulása közt végtelen áttételen át zajlik. A szóválasztás, a befogadóra orientált közlés (a bahtyini többszátú szó) nehézségeinek lépten-nyomon tanúi vagyunk. Helyenként áthúzott kifejezések jelölik tipografikusan is az ugrást gondolatról gondolatra, vagy a váltást a ki nem mondható és hangosan vállalt változat közt: „*Anorexiás.*” helyett „*Nem éhes,*” (42); „*Hol vagy?* (Törölte.) Minden rendben?” (240). A 175–176. oldalon szintén irodalmi szövegben szokatlan karakterrel, le és fölfelé mutató nyílal rajzolja ki a néma beszélő a nap eseményeinek előjelét. A 250.-től az ügyvéd beszédének szabad-függő modalitású átadásakor több oldalon át a nyomatékositott vagy modorosán, esetleg dialektusban vagy szakzsargonszerűen kimondott szavak betűkettőzéssel, fonetikusán, kurzívan szerepelnek. Elő-előkerül a fal ledöntése előtti ossi fordulatok és reáliák ideologikumja: „(Régen úgy mondták, 'munkakerülő elemek'. Anya ezt a hivatalos kifejezést használta. Meg az 'objektum'-ot is. Senki nem kényszerítette erre. Önként vették át ezt a nyelvet. Vagy észre sem vették [...])” (268); „*Weddingben lakok,* mondta Darius Kopp a sofőrnek [...],” (285); a magyar ikes ige iktelen ragozású formája nálunk tájnyelvi alak, ami eltér az eredetiben használt köznyelvi formától [Ich wohne im Wedding...], amit a fordító lejjebb kompenzál más regiszterrel, gyakran szlenggel. A 293. oldalon a „*Kedves nővér.*” [„*Nette Schwester.*” 308] kifejezés a kórházi bánásmód embertelensége, a folyosói hangos és illetéktelen közlés elbeszélése közé ékelődik.

A fordítónak nincs egyszerű dolga a többnyelvűséggel, a stilisztikai rétegek, regiszterek váltásával. Néha megőrzi az idegen formulát (112: WTF), a „reintegrálódni” kifejezést úgy hagyja, míg az „anorexiás” helyén az eredetiben a németes megfelelőt (magersüchtig) találjuk. Vannak megkérdőjelezhető megoldások. Itt (kurzíválás tölem) szerencsésebb lett volna talán a nálunk is bevett *'pechjükre'*: „De az internetkapcsolat, amellyel a tulaj hirdette ezt a szobát, olyan rossz volt, hogy gyakorlatilag nem lehetett keresgélni. A házigazdáék is itt laktak a házban, az ő bajuk, így Kopp közvetlenül rá tudott kérdezni.” (205); „[...] Die Wirte wohnten mit im Haus, *ihr Pech*, so konnte Kopp sie direkt darauf ansprechen” (215).

Az pedig, hogy Kopp folyton ott található a vonal végén, mindig hívható s mindent hátra hagyva segít megmenteni a lányt az összes alkalommal, amikor ő csak kéri, kétoldalú folyamatot generál. Őt magát is kényszeríti a visszaintegrálódásba. Nem teheti már meg, hogy tulajdon és bevétel, hivatalos igazolványok, bankszámla, biztosítás nélküli számkivetett legyen, hogy fejét homokba dugva éljen napról napra. Utána kell járnia, megvan-e még a széfje

s benne a homályos eredetű tetemes készpénz, amiről a korábbi kötetek ismerete nélkül az olvasónak csak sejtése van. Ki kell derítenie, elárverezték-e a lakását (igen), s megalapozott-e legnagyobb félelme, hogy adósa az államnak (nem), csak magánszemélyeknek. Rendkívül izgalmas két síkon is a hivatali-digitális-adminisztratív visszakapcsolódás mikéntje. A maga faktuális-technikai konkrétságában kerül górcső alá: mi történik jelszavainkkal, fiókjainkkal, netes oldalainkkal, tagságainkkal, ha három évig nem frissítjük, látogatjuk őket. Hiteleinkkel, ha nem fizetjük, magán és hivatalos kapcsolatainkkal, ha nem és nem: egyáltalán nem vagyunk elérhetőek évekig. A cselekmény szintjén ezeken kell úrrá lennie a civilizatorikus behálózottságából kiszakadó, majd magát abba visszaiktatgató átmeneti szakadárnak. Allegorikusan pedig ez a kitaláltság utáni visszatérés állapotrajza, amikor az egyén a más-állapotból, a párhuzamos létezésből visszaszületik elhagyott hazájába. Lépeget vissza a köldökzsinóron, amit az unokahúga terhessége képez. Ezen a zsinóron kötéláncot jár. Szédeleg, néha visszafordulna az átmeneti, perifériás létezésbe, földrajzilag a mediterráneumba, álláskeresése során rá-rátör az értelmetlenség vagy reménytelenség érzete. Reintegrációja szorongással jár, álmában a 286. oldalon fausti alkut köt; ha visszatér az üzleti szférába, felesége nem lesz, hatvanöt évesen szívrohamban hal meg.

Akciója több oldalról is billeg és veszélyeztetett, jogilag, erkölcsileg szürke zónában zajlik. Zokon veszi, hogy a fiatalok kijátsszák, hogy Lore hazudik neki és kihasználja, miközben önkényesen kommunikál vele, Dariussal, aki támasza igyekszik lenni s az is – unokahúga időnként szívfájdalom és nyom nélkül elillan mellőle. A lány és nemzedéke talpraesett: „Lorének azután még öt percre volt szüksége, de lehet, hogy csak négyre, amíg megtalálta az elérhetőségeit az interneten[.]” az ügyvédnőnek, akivel, ha azt kívánja az érdeke, ő maga tárgyal (320). Olaszországban percek alatt talált szálláshelyet a couchszörfingen, s mindannyiszor jelentősen felélénkül és órákig bírja hányás nélkül, amikor feltűnik Matteo és annak barátai. Dariusz őrlődik amiatt is, hogy jeleznie kellene a lány szüleinek a történéseket. Végül is falaz egy eltűnt kiskorúnak. A végül hűgával nehezen létrejövő, hosszasan narrált és munkaidő-függő telefonálás-jelenetben Marlene füle botját sem mozgatja kiskorúan teherbe esett lánya hollétét és hogylétét illetően, sőt zokon veszi – s ez érinti kínosan –, hogy kuncsaftjai hallják az üzenetrögzítőre mondottakat. Lore saját elkülönülésére adott argumentációjában az érdektelen nevelőszülőket, azaz szülei új párjait kárhoztatja, akik nem fogadják őt el, s legvégül felsejlik egy szál a születendő gyermekét maguknak akaró párról, apjáról és „macájá”-ról, akiknek nem lehet sajátjuk s befogadnák az újszülöttem. Ez a háritás és érdektelenség tehát, ami Lore szülei részéről az ő irányába megnyilvánul, lélektanilag kusza. Mindössze annyi derül ki belőle, hogy a szülőknek elégük van nehezen kezelhető kamaszlányukból, akit egymáshoz passzolgatnak. Ez a réteg a regény legkevésbé meggyőzően kidolgozott része.

Darius számára a Lorával törődés a madzag, a (köldök)zsinór vissza az életébe, amely ugyan már nem lehet olyan, amilyennek Florával élte, de meg kell találnia azokat a kapaszkodókat, amikhez még illeszkedhet. Frissíti és újratölti egykor elhagyott viszonyait, kibékíti barátait számba véve, kikre számíthat feltétlenül, s kik azok közülük, akiket mélyen megsértett, így nem lesz könnyű dolga velük. (Jól kalkulál.) Meglátogatja szüleit. Felveszi hát az ariadnéi fonalat s követi kanyarolatait életük kereszteződő labirintusában unokahúgával, Lorelejjal, és a terminus lejártáig, szüléséig rajta is tartja a kezét. Aztán kimerevedik a tabló: a szülőágyon boldogan pihegő kismama és újszülöttje körül megjelenő szülőpárok mellől már ellép. Nincs lélekjelenléte visszaadni a Lore apjától („nemzőjétől”, akit így aposztrofál annak exneje a 193. oldalon: „...ha útban van neked, hívd fel a nemzőjét. Hivatalosan nála lakik.” [„...ruf ihren Erzeuger an.” 203],) kapott borítékot a – mint később kiderül – megalázóan alacsony összeggel Lore körüli fáradozásaiért. Beleáll az új helyzetbe, alkalmazkodik: régi-új ismerősei buzdítására videochaten tartja a kapcsolatot a látszólagos idillbe, apjáék családi házába visszatérő kismamával. S az új terminusra, a lány nagykorúságának eljöttére s a Lore kitoloncolt szerelmével történő kapcsolat lehetséges felvételének idejére már lazul köztük a kötelék. Darius jelzi, hogy számontartja a dátumot, de hogy a másik fél él-e a kinyújtott kéz kínálta segítséggel, már nem csak Dariuson múlik. Új időszámításba tértek át, vannak körülöttük mások is, Darius pedig megtette első lépéseit a helyen, ahol traumatizálódott, de ahova évek múltán visszahozta egy/a születendő élet. A 334–335. oldalon születéshimnuszot olvasunk jelöletlenül Lore nézőpontjából; itt összemosódik és összeméri szintre emelkedik a női és a férfi perspektíva: „[...] ez a tudás pillanata, amilyen eddig még nem volt, most már tudom, hogy soha többet nem fogok félelem nélkül élni, soha többet nem élhetek félelem nélkül, soha többet nem élhetek vágyakozás nélkül, soha nem fogok az arcodnál szebbet látni, tudom már, ki lesz az utolsó gondolatom ezen a földön: szeretlek.

Lore a Gioia nevet választotta, ami olaszul örömet jelent.” Nem a Daria nevet adta hát lányának, mint Dariusnak ígérte egy ponton, továbbra sem derül fény a nemző apa kilétére, de az olasz névben ott a megtermékenyülés és a szerelem megtalálásának helye, adózás a földnek, ahol Darius felkarolta, és ahonnan visszatértek hazájukba.

A magyar kiadás utolsó oldala ezzel a mondattal kezdődik: „Ötvenévesek vagyunk, mondta Rolf. Még bármi lehet belőlünk.

Elröhögtek magunkat.”

És ezzel végződik: „Tedd, amit megtehetsz, felelte Rolf, és megint röhögünk.” (340), [358–359: „lachten wir”].